لە چیرۆکی ئەفسانەییەوە بۆ چیرۆکی مۆدێرن: پڕۆسەندنی منداڵان لە ئۆدیسەدا.. نووسین: ئاریان یوسف

1. **پێشەکی:**
لەکۆینەوە لە پڕۆسەندنی منداڵان لە ئۆدیسەدا زۆر گرنگە بە تێگەیشتن لەوەی کە چۆن بەها کۆمەڵایەتییەکان، نۆرمە کولتوورییەکان و تێوانینە دڕوونییەکان بە منداڵی بە تێپەڕبوونی کات گۆڕانکارییان بەسەردا هاتووە. ئەم منداڵان لە بەرهەمە ئۆدیسیەکاندا وەک ئاوێنەیەک کارەکات کە ڕەنگدانەوەی هەڵوێست و بیروباوەڕی ئەو کۆمەڵگایانەیە کە تێیدا نووسراون. لە سەرەتای بەکارهێنانیان لە فۆلکلۆر و چیرۆکە ئەفسانەییەکاندا بۆ بەخشینی وانەی ئەخلاقی، تا وێناکردنی مۆدێرنیتە وەک تاکێکی ئاڵۆز و بە تەواوی وێدیهاتوو، کارەکتەرە منداڵەکان تەوانینێکی بێنرخ لە بارەی بارودۆخی مرۆڤ و چەمکی پڕۆسەندنی منداڵیدا دەبەخشن.

- لە نێریتە ئۆدیسیەیە سەرەتاییەکاندا، وەک ئەوانەی لە چیرۆکە ئەفسانەییەکانی برایانی گریم و چارڵز پێرۆتدا دەبینرێن، زۆرجار منداڵان وەک کەسایەتییەکی بەتاوان یان نموونەی ئەخلاقی وێنا دەکران، چیرۆکەکانیان خزمەت بە بەهێزکردنی بەها کۆمەڵایەتییەکان و فێرکردنی وانە. لەگەڵ پێشکەوتنی ئۆدەب لە سەدەی نۆزدەهەمدا بە بەرهەمکانی نووسەرانی وەک لوویس کارۆل و لوویزا مەی ئەلکۆت، منداڵان بە قووڵایی دڕوونی و تاکگەرایی زیاترەوە دەستیان کرد بە وێناکردن. ئەم گۆڕانکارییە تا سەدەی بیستەم و بیست و یەکەم بەردەوام بووە، کە نووسەرانی وەک ج. ڕۆلینگ و مەریس سێنداک کارەکتەری گەنج دەخڵقاند کە واقیعە کۆمەڵایەتییە ئاڵۆزەکان و گۆشەکردنی کەسی بۆدەبن.
- بەیانناممەی تێز: وێناکردنی منداڵان لە ئۆدیسەدا لە هەما

ئەخلاقییەکانەوە لە چیرۆکە ئەفسانەییەکاندا پڕی سەندووە بە کارەکتەرە ئاژەڵ و فرۆلایەنەکان لە گۆڕانەوەی مەدەرن، کە تێدا گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و کولتوورییە فراوانترەکانن. ئەم پڕۆسەندنە جەخت لەسەر یاریە دینامیکییەکانی نێوان ئەدەب و گۆڕانی تێوانینەکانی منداڵی لە سەرانسەری چوارچێوە مێژووییە جیاوازەکاندا دەکاتەوە.

1. **زەمینەی مێژووی و نوێنەرایەتییە سەرەتاییەکان چیرۆکی ئەفسانەیی و فۆلکلۆر**

- زۆرجار چیرۆکە نەریتییەکانی برایانی گریم، هانس کریستیان ئەندەرسەن و چارڵز پێرۆت، منداڵان وەک کەسایەتییەکی ناوەندی بەکاردەهێنن بۆ بەرجەستەکردنی بێتاوانی و گەیاندنی وانە ئەخلاقییەکان. ئەم حیکایەتانە لە ڕووگەی ئەزموون و فێزیلەتی پاڵەوانە گەنجەکانەوە بەها و نەرمەکانی کۆمەڵگا تێنگ دەدەنەوە و بەهێزیان دەکەن.
- برایانی گریم، جاکۆب و ویلهێلم، لە سەرەتای سەدەی نۆزدەهەمدا کۆمەڵە بەناوبانگەکەیان بە ناوی "چیرۆکی منداڵان و ماڵەوە" کۆکردەوە. چیرۆکەکانی وەک "هانسێل و گرێتل"، "سێندرێلا" و " بەفری سپی " منداڵانی تێدایە کە بە بێتاوانی و فێزیلەت ڕووبەڕووی خراپە و ناخۆشی دەبنەوە. ئەم گۆڕانەویانە جەخت لەسەر سەرکەوتنی چاکە دەکەنەوە بەسەر خراپەدا و بەهاکانی وەک خۆڕاگری و میهرەبانی و دادپەروەری بەرەوپێش دەبەن. بە نموونە "هانسێل و گرێتێل" فێری گرنگی ئیمکانات و دەسەزی خوشک و براکان دەکات لە زاڵبوون بەسەر بارودۆخە سەختەکاندا (زیپس، ۲۰۰۲).
- چیرۆکەکانی هانس کریستیان ئەندەرسەن، لەوانەش "دەمانچەی بچووک"، "کۆترە ناشرینەکە" و "شاژنی بەفر"، بە هەمان شێوە کارەکتەری منداڵان بەکاردەهێنن بۆ بەخشینی وانەی ئەخلاقی. زۆرجار چیرۆکەکانی ئەندەرسەن لەسەر گۆڕانی کەسی و گرنگی سیفەتە ناوەکییەکان بەسەر ڕواڵەتکاری دەڕەکیدا جەخت دەکەنەوە. بە نموونە "کۆترە ناشرینەکە" تیشک دەخاتە سەر بابەتکانی خۆقبووڵکردن و گەشەکردنی کەسی، پڕ بە بێرۆکەیی دەدات کە جوانی و بەهای ڕاستەقینە لە ناوەوە

دەدەزرێتەوە (Wullschlager, 2000).

- هەروەها چیرۆکی ئەفسانەییەکانی چارلز پێرۆت، وەک "سیندرێلا"، " دووانەی سووری بچووک" و "جوانی خەوتوو"، پاڵەوانی منداڵان بەکاردەهێنن بۆ گێڕانەوەی پەیامی ئەخلاقی. چیرۆکەکانی پێرۆ، زۆرجار دەرئەنجامی ئەخلاقییە ووردەکان لەخۆدەگرن، کە جەخت لەسەر دەرئەنجامەکانی فەزیلەت و خراپە دەکەنەوە. "کاوی سووری بچووک" هۆشداری دەدات لە مەترسییەکانی نافەرمانی و بەهۆوەستی، لە کاتێکدا "سیندرێلا" ئاهەنگ دەگێڕێت بۆ پاداشتی میهرەبانی و کەنەدان (تاتار، ١٩٨٧).

1. سەدەی نۆزدەهەم: سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵان

- سەدەی نۆزدەهەم شایەتی سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵان بوو وەک ژانرێکی جیاواز، بەتایبەتی لە سەردەمی ڤیکتۆریادا. ئەم قۆناغە گۆڕانکارییەکی بەرچاوی لە وێناکردنی منداڵان لە ئەدەبدا بەخۆیەوە بینی، لە هەمان ئەخلاقییە سادەکانەوە بۆ کارەکتەرە ئاڵۆزەکان کە ژیانی ناوەوەی دووەمەند و گەشتە گەشەسەندووەکانیان هەبوو. بەرهەمە سەرکییەکانی ئەم سەردەمە، وەک "سەرگەرمیەکانی ئەلیس لە وڵاتی سەرسوڕهێنەر"ی لویس کارۆل و "ژنە بچووکەکان"ی لویزا مەی ئەلکۆت، نموونەی ئەم گۆڕانکاریانەن:

سەردەمی ڤیکتۆریا:

- لە سەردەمی ڤیکتۆریادا، هەوەستی کەمەگا بەرامبەر بە منداڵ دەستی بە گۆڕانکاری کرد. ئەو قۆناغە زیاتر ناساندنی منداڵی وەک قۆناغێکی ناوازە و فەرماتیف لە ژیاندا بەخۆیەوە بینی، کە شایەنی سەرنج و بەزی تایبەتمەندانە. ئەم گۆڕانکارییە لە ئەدەبدا بەنگدانەوەی هەبوو، کە بەبازی دیداکتیکی پشتر بە نووسین بە منداڵان جێگەی خۆی بە چیرۆکەکان بەخشی کە ئاڵۆزییەکانی ئەزموون و هەستەکانی منداڵان دەکێشەوە، سەردەمی ڤیکتۆریا سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵانی وەک ژانرێکی جیاواز بەخۆیەوە بینی، نووسەران بەرهەمیان بە تایبەتی بە خوێندەری منداڵ و لاو دروست دەکرد

کە تەنها فێرکاری ئەخلاقی ئەوروژاند. ئەم چیرۆکانە زەرجار توخمی فانتازیا و سەرگەرمی و ژیانی ناوماڵیان لەخۆگرتبوو، هەم کات بەسەربردن و هەم تێواڵینیان بە بارودۆخی مرۆڤ لە ڕوانگەی منداڵەوە دابین دەکرد.

کارە ئەدەبیە سەرکیەکان:

- "سەرگەرمیکانی ئالیس لە وڵاتی سەرسوڕهێنەردا" لە نووسینی لویس کارۆل (١٨٦٥):
- "سەرگەرمیکانی ئالیس لە وڵاتی سەرسوڕهێنەردا" لە نووسینی لویس کارۆل، بەرهەمێکی سەرکیە لە مێژووی ئەدەبیاتی منداڵاندا. چیرۆکەکە باس لە کچێکی گەنج دەکات بە ناوی ئالیس کە لە کونێکی دوپشکەوە دەکەوێتە ناو جیهانێکی خەیاڵییەوە. بە پێچەوانەی بەرهەمەکانی پێشووتر کە بە پلەی یەکەم لەسەر وانە ئەخلاقییەکان بوون، گرانەوەی کارۆل جەخت لەسەر لایەنە ئیحراجکەر و خەیاڵییەکانی منداڵی دەکاتەوە. کارەکتەری ئالیس بە قووڵییەکی دەروونییەوە وێنا کراوە، کە کنجکاوی و سەرلێشێواوی و بوێریەکەی دگرێتەوە کاتێک جیهانێکی سەیر و سەمەرە و پێشبینینەکراو دێنەوات. بەکارهێنانی داهێنەرانەی کارۆل لە توخمە بەمانا و خۆناوییەکان تەحەدای چیرۆکگێڕانی نەریتی کرد و ئاهەنگی بە شێوازە ناوازەکانی هەستکردن و کارلێککردنی منداڵان لەگەڵ ژینگەکانیان گێڕا (کەلی، ١٩٩٠).

"ژنە بچووکەکان"ی لویزا مەی ئەلکۆت (١٨٦٨)

- "ژنە بچووکەکان"ی لویزا مەی ئەلکۆت، وێنایەکی ورد و واقیعی دەخاتە ڕوو کە چوار خوشک لە سەردەمی شەڕی ناوخۆی ئەمریکادا گەورە بوون. چیرۆکەکە قووڵ دەبێتەوە لە ژیانی ناوەوەی پاڵەوانە گەنجەکانیدا، بەدواداچوون بۆ گەشەکردنی کەسی و ئاوات و تەحەددیاتەکانیان دەکات. هەر خوشکێک نوێنەرایەتی لایەنە جیاوازەکانی هەرزەکاری و ژنایەتی دەکات، تیشک دەخاتە سەر بابەتەکانی وەکو تەماح، داهێنان، ئەرکی خێزانی و ناسنامەی تاک. وێناکردنی نوانسی ئەلکۆت بۆ گەشتە گەشەسەندنەکانی خوشکەکانی ئازار، ڕەنگدانەوەی دانپێدانانی فراوانتری کەمەڵگایە بۆ گرنگی پێوەردکردنی گەشەی سەزداری

و هزری منداڵان. "ژنە بچووکەکان" بەهای جێتکردنەوە لەسەر گۆشەپەدانی کارەکتەر و وێناکردنی واقیعی لە ئاڵنگاریەکانی ژیانی خەزان و گۆشکردنی کەسیدا جیاوازە (شواڵتەر، ١٩٨٨).

- **گۆڕینی وێناکردن: منداڵان وەک کارەکتەری ئاڵنگاز**

سەدەی نۆزدەهەم جیابوونەوە لە وێناکردنی سادەی پێشووی منداڵان بوو. نووسەران دەستیان کرد بە ناسینەوە و وێناکردنی منداڵان وەک تاکەکی ئاڵنگاز کە بیرکردنەوە و هەست و ڕەفتاری گۆشکردنی خۆیان هەیە. ئەم گۆڕانکاریەی ڕەگەی بە گۆڕانکی قوواڵتر لە منداڵیدا دا، داننان بەو تەحەدایە و ئەزموونە ناوازانەی کە گۆشکردن و ناسنامەی منداڵ لە قاڵب دەدەن.

1. سەدەی بیستەم و بیست و یەکەم: نوێنەرایەتییە مەدەرنەکان

- لە سەدەی بیستەم و بیست و یەکەمدا، ئەدەبیاتی منداڵان پەرەسەندنکی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە، نوێنەرایەتییە مەدەرنەکانی کارەکتەرە گەنجەکان بە تاوەری ناسنامە، گۆشکردن، خۆاگری و گشتگیری پیشان دەدات. نووسەرانی وەک ج.ک. ڕۆلینگ، ڕۆالد داڵ و مەریس سێندای بۆشداریەکی بەرفراوانیان لەم پەرەسەندنەدا کردووە، کە باسیان لە پرسە کۆمەڵایەتییەکان و گۆڕانکاریەی کولتووریەکان کردووە و لە هەمان کاتدا نوێنەرایەتی پاشخان و ئەزموونە جەراوجەرەکان دەکەن.

ئەدەبیاتی هاوچەرخ

- **ج.ک. بەرهەمەکانی ڕۆلینگ**

ج.ک. زنجیرەی "هاری پۆتەر"ی ڕۆلینگ کاریگەریەکی زۆری لەسەر ئەدەبیاتی هاوچەرخی منداڵان هەبووە. زنجیرەکە بەدوای سەرگەرمیەکانی هاری پۆتەر، جادووگەرێکی گەنج و هاوڕێکانیدا دەگەڕێت کە بە جیهانی ئەفسوناوی قوتابخانەی جادووگەری و هەگوارتسدا دەگەڕێن. گۆڕانەوەی ڕۆلینگ دەرەمەندە بە تاوەری ناسنامە، سەربەخۆیی، هاوڕێیەتی و شکستی نەوان چاکە و خراپە. کارەکتەرەکانی وەک هەرمیون گرانگەر و ڕۆن ویزلی بە درێژایی زنجیرەکە گۆشە و گۆشەیەکی بەرچاویان بەسەردا دێت، مامەڵە لەگەڵ پرسەکانی خەدەزینەوە، بوێری و خۆاگری لە

بەرامبەر ناخشیدا دەکەن (ھالینگ، ١٩٩٧-٢٠٠٧).

بەرھەمکانی ھالد دا

-بەرھەمکانی ھالد دا، وەک "ماتیدا"، "چارلی و کارگەی شوکولاتە" و "بی ئف جی"، پاڵەوانەکانی تەدایە کە سەرپێچی لە چاوەڕوانییەکانی کۆمەڵگا دەکەن و ناسنامە ناوازەکانیان لە باوەش دەگرن. بە نموونە "ماتیدا" چیرۆکی کچێکی گەنج دەگێڕێتەوە کە زیرەکی ناوازەی ھەیە و توانای تێڕوانینێتکی ھەیە، تیشک دەخاتە سەر بابەتەکانی بەھێزکردن و پەروەردە و وەستانەوە لە دژی نادادپەروەری. زەرجار گەمانەوەکانی داھل ئاھەنگ دەگێڕن بە خەیاگری و ئیمکاناتی منداڵان، ھانی خوێنەران دەدەن تاکایەتی خۆیان لە باوەش بگرن و بەدوای خوێندکانیاندا بگەڕێن (داھل، ١٩٨٨-١٩٩٠).

بەرھەمکانی مەریس سێنداک

-کتێبی "شتە کوێیەکان لە کوێن"ی مەریس سێنداک، نموونەیەکی کلاسیکی کتێبێکی منداڵانە کە لە ئاڵوگۆڕیەکانی ھەست و خەیاڵی منداڵیدا قووڵ دەبێتەوە. چیرۆکەکە باس لە ماکس دەکات کە کۆمکی گەنج و ھەڵدێت بە جیھانێکی فانتازیا کە بوونەوەرە کوێیەکان تێیدا نیشتەجێن. سێنداک لە ڕێگەی گێشتکەی ماکسەوە تەوەرەکانی توڕەیی و تەنیایی و ھەزی خەیاڵ وەک میکانیزمێکی ڕووبەڕووبوونەوە دەکاتەوە. وێناکردن و شێوازی چیرۆکگێڕانی سێنداک دەنگدانەوەی ھەیە لەگەڵ منداڵان و گەورەکاندا، وێنایەکی نوانسی ئۆزموونەکانی منداڵی پێشکەش دەکات (سێنداک، ١٩٦٣).

5. وێناکردنی ھەمەچێشن و گشتگیر

- یەکێک لە لایەنە دیارەکانی ئەدەبیاتی مەدەرن بە منداڵان، گرنگیدان بە نوێنرایەتییە ھەمەچێشن و گشتگیرەکانە. نووسەرانی وەک ھالینگ، داھ و سێنداک بەشداریان لەم کارەدا کردووە بە خستنەڕووی کارەکتەرەکانی پاشخان و کولتوور و ئۆزموونی جیاواز. ئەم گشتگیرییە نەک ھەر ڕەنگدانەوەی جەراوجەری منداڵانی جیھانی ڕاستەقینەیە بەڵکو ھاوسۆزی و تێگەیشتن و قبوڵکردن لە نێو خوێنەراندا پەروەردە دەکات. چارەسەرکردنی پرسە کۆمەڵایەتییەکان و گەڕانکارییە کولتووریەکان.

- هەروەها ئەدەبیاتی مەدرەسەی بە منداڵان باس لە پرسە کۆمەڵایەتییە گرنگەکان و گۆڕانکارییە کولتوورییەکان دەکات. بە نموونە زنجیرەی "هاری پۆتەر"ی جەلینگ باس لە بابەتەکانی جیاکاری و پێشوەختە و هەڵەی وەستانەوە لە دژی سیستەمی ستەمکار دەکات. زۆرجار چیرۆکەکانی داڵ تیشک دەخەنە سەر بەمانایەکانی نەرمەکانی کۆمەڵگا و تەحەدای بیرکەئاساییەکانی دەسەڵات و یەکسانی دەکەن. گۆڕانکانی سێنداک بە هەستکانی منداڵی و جیهانە ناوکییەکان لەگەڵ باسکانی دەوروبەری تەندروستی دەروونی و خۆشگوزەرانی سۆزداریدا دێنگ دەداتەوە.

5. **پەرەسەندنی بابەتیی و هەماسازی**

وێناکردنی منداڵان لە ئەدەبدا پەرەسەندنکی بابەتیی بەخۆیەوە بینیوە، لە نوێنەرایەتییەکانەوە کە سەرنجیان لەسەر بەتاوانی و هەماسازییە بە کارەکتەرە ئاڵۆزتر و فرەڕەهەندەکان. ئەم گواستنەوەیە ڕێنگدانەوەی گۆڕانکارییە بەرفراوانکانی کۆمەڵگا و پەرەسەندنی هەوەستکانە بەرامبەر بە منداڵی.

- **لە بەتاوانییەوە بە ئاڵۆزی**

لە ڕووی مەژوویەوە منداڵان لە ئەدەبدا زۆرجار وەک هەمای بەتاوانی و پاکی و فەزیلەتی ئەخلاقی وێنا دەکران. چیرۆکە ئەفسانەییە نەریتییەکان و فۆلکلۆرەکان زۆرجار کارەکتەرە منداڵەکانیان بەکاردەهێنا بە گێڕانەوەی وانە ئەخلاقییەکان و بەها کۆمەڵایەتییەکان، جەختیان لەسەر پاکی و لاوازییان دەکردەوە. بەڵام لەگەڵ پێشکەوتنی ئەدەب بە سەدەی نۆزدەهەم و بیستەم، نووسەران دەستیان کرد بە گۆڕان بەدوای ئاڵۆزییەکانی منداڵیدا، پاڵەوانە گەنجەکان وەک تاکێک کە خاوەن بیرکردنەوە و هەست و ئەزموونی ناوازەیان وێنا دەکرد.

- گواستنەوە لە ڕەهەندی هەمزییەوە بە کارەکتەری فرەڕەهەند

گۆڕان لە ڕەهەندی هەمزییەوە بە کارەکتەری فرەڕەهەند لە بەرهەمەکانی وەک ج.ک. زنجیرەی "هاری پۆتەر"ی جەلینگ. کارەکتەرەکانی وەک هاری و هەرمیون و ڕۆن بە درێژایی زنجیرەکە پەرەدەسێنن و لەگەڵ پرسکانی ناسنامە و هاوەڵێتی و دەسەزی و ئاڵۆزییەکانی گەورەبوون لە جیهانێکی

ئەفسوناویدا دەجەنگن. وەناکردنی ئەم کارەکتەرانە لەلایەن ئیلینگەوە وەک تاکێکی فرەلایەنە کە خاڵی بەهێز و کەموکوڕی و کەوانەکانی گەشەکردنی کەسێیان هەیە، هەنگاونان بەرەو وەناکردنی نوانستر و واقیعیتری منداڵان لە ئەدەبدا نیشان دەدات.

- ڕەنگدانەوەی گرنگیەکانی کەمایەتییەکان وەناکردنی ئەدەبی منداڵان ئاوێنەیەکی پڕڕەسەندنی هەوەستەکەمایەتییەکان و گرنگیەکانی کولتووریین. لەگەڵ زیاتر هۆشیاربوونەوەی کەمەگاکان لەو ئەزموون و تەحەدای جەراوجەرانەی کە منداڵان ڕووبەڕووی دەبنەوە، ئەدەب دەستی کرد بە ڕەنگدانەوەی ئەم واقیعانە. نووسەران لە چاوی پاڕەوانە گەنجەکانەوە دەستیان کرد بە چارەسەرکردنی پرسەکانی وەک نایەکسانی کەمایەتی، تەندروستی دەروونی، داینامیکی خێزان و گرفتان بەدوای ناسنامەدا.

5. چۆن وەناکردنی ئەدەبی ئاوێنەیەکی هەوەستە پڕڕەسەندووکانە بەرامبەر بە منداڵی

- ئەدەب وەک ئاوێنەیەک بە کەمەگا کاردەکات، ڕەنگدانەوەی گرفانی تەوانین و هەوەستەکانە بەرامبەر بە منداڵی. بە نموونە نووسەرانی هاوچەرخی وەک جاکلین وودسۆن لە فیلمی "خۆنبینینی کچە قاویەکان" و ئینجی تەماس لە فیلمی "The Hate U Give" لە ڕگەی دیدگای کارەکتەرە گەنجەکانەوە باس لە بابەتەکانی ڕگەز و ناسنامە و دادپەروەری کەمایەتی دەکەن. ئەم بەرهەمانە نەک هەر تەوانینەک بە ئەزموونی گەنجانی پەراوێزخراو دەدەن بەڵکو تەحەدای خوێنەران دەکەن کە هاوسۆزی گرفانەوە و دیدگای جەراوجەر بن.

5. **وانگەی ڕەخنەگرانە**

- دیدگا ڕەخنەگرانەکان لە لەکۆڵینەوە لە ئەدەبیاتی منداڵاندا شیکارییە زانستییەکان دەگرێتەوە کە تەوانین لە پسپۆرانی وەک جاک زیپس، ماریا تاتار و پیری نەدڵمان وەردەگرن. ئەم زانیانە بەشداری لە ڕەبازە نەوان زانستەکاندا دەکەن بە

تەکنیکردنی تیۆریی دەروونی و کۆمەڵناسییەکان بە قووڵکردنەوەی تێگەیشتنمان لە نوێنەرایەتییە ئەدەبییەکانی منداڵی.

- **شیکاری و تێگەیشتنە زانستییەکان**
- جاک زیپس: زانایەکی دیارە کە بە کارە بەرفراوانەکانی لەسەر چیرۆکی ئەفسانەیی و فۆلکلۆر و ئەدەبیاتی منداڵان ناسراوە. زۆرجار شیکارییەکانی لە چوارچێوەی مێژوویی، کولتووری و سیاسیی بەرهەمە ئەدەبییەکاندا قووڵ دەبنەوە و مانا شاراوەکان و کاریگەرییە کۆمەڵایەتی-فەرهەنگییەکان ئاشکرا دەکەن. بە نموونە، لە "چیرۆکی ئەفسانەیی بەرگە نەگیراو"دا، زیپس لێکۆڵینەوە لەوە دەکات کە چۆن چیرۆکە ئەفسانەییەکان هەنگدانەوەی دۆخێواوکە و ئارەزوو و داینامیکی دەسەڵاتی کۆمەڵگان، تەوانینکی هەخنەگرانە پێشکەش دەکات سەبارەت بە هەڵسی منداڵان لە چیرۆکگۆڕان و گواستنەوەی کولتووریدا (زیپس، ۲۰۱۲).
- ماریا تاتار: کۆسایەتییەکی تری کاریگەرە لە بواری خوێندنی ئەدەبیاتی منداڵان، کە گرنگی بە چیرۆکی ئەفسانەیی و فۆلکلۆر دەدات. شیکارییەکانی تاتار زۆرجار تیشک دەخەنە سەر هەندە دەروونییەکانی گێڕانەوەی منداڵان، بەدواداچوون بە تەوەری زەبر و زەنگ و خێڵاگری و پێکهاتنی ناسنامە دەکەن. لە کتێبی "ڕاستییە سەختەکانی چیرۆکە ئەفسانەییەکانی گریمکان"دا، تاتار لێکدانەوەی زانستی بە چیرۆکە کلاسیکییەکان دەخاتە ڕوو، ئاماژەیی دەروونییە بنەڕەتییەکانیان و پێوەندییە بەردەوامەکانیان ئاشکرا دەکات (تاتار، ۱۹۸۷).
- پێری نەدەلمان: بەشداری دەکات لە دیدگا هەخنەییەکان بە گشتی بەدوای یەکتربینی ئەدەبیاتی منداڵان لەگەڵ تیۆریە مەعریفی و گشتسەندووەکان. کارەکانی جەخت لەسەر پرسە مەعریفییەکان دەکەنەوە کە لە خوێندنەوە و لێکدانەوەی دەقەکانی منداڵاندا بەشدارن، هەشنایی دەخاتە سەر ئەوەی کە چۆن خوێنەری گەنج لەگەڵ پێکهاتە گێڕانەوە و کارەکتەرەکان و بابەتەکاندا خەریک دەبن. کتێبی "گەورەسازانی شاراوە"ی نەدەلمان تەحەدای چەمکە نەریتییەکانی ئەدەبیاتی منداڵان دەکات وەک تەنها کات بەسەربردن، بانگەشە بە بەرز نرخاندنی قووڵتر بە بەها ئەدەبی و دەروونییەکەی دەکات (نەدەلمان، ۲۰۰۸).

5. بازاڕی نێوان زانستکان

- بازاڕی نێوان زانستکان لە لکێنەوە لە ئەدەبیاتی منداڵان بریتین لە تێکگرێدانی تواناکانی دەروونناسی، کۆمەڵناسی، پەروەردە و دیسیپلینەکانی تر. زانایانی وەک زیپس، تاتار و نەدەلمان ئەم بازاڕانە بەکارهێنن بۆ شیکردنەوەی ئەوەی کە چۆن نوێنەرایەتییە ئەدەبییەکانی منداڵی لەگەڵ چوارچێوە کۆمەڵایەتی و کولتووریی فراوانکاندا یەکدەگرنەوە. بۆ نموونە، لەوانەیە لکێنەوە لەوە بکەن کە چۆن گێڕانەوەکان تواناکانی منداڵان بۆ خود و ئەوانی دیکە و جیهان لە قاڵب دەدەن، یان چۆن چیرۆکەکان ڕەنگدانەوەی نەرم و بەها و داینامیکی دەسەڵاتی کۆمەڵگان.
- **یەکخستنی تیۆرییە دەروونی و کۆمەڵناسیەکان**
تیۆرییە دەروونی و کۆمەڵناسیەکان ڕێگەی چارەنووسساز دەگرێن لە تێگەیشتن لە ئاڵۆزییەکانی ئەدەبیاتی منداڵان. زانایانی وەک تاتار و نەدەلمان تیۆرییەکانی گەشەکردنی مۆعریفی، پێکهاتنی ناسنامە، زەبر و زەنگ و کۆمەڵایەتیبوون لەخەدگرن بۆ شیکردنەوەی ئەوەی کە چۆن گێڕانەوەی منداڵان کاریگەرییان لەسەر تواناین و ئەزموونی خوێنەران هەیە. هەروەها ئەم تیۆریانە ڕەشنایی دەکەنەوە کە نووسەران چۆن کارەکتەرەکان و بابەتەکان و گێڕانەوەکان دروست دەکەن بۆ چارەسەرکردنی پرسە دەروونی و کۆمەڵایەتییەکان کە پەیوەندییان بە بینەرانی گەنجەوە هەیە.
- **کاریگەری لەسەر کۆمەڵگا و کولتوور**
ئەدەبیاتی منداڵان کاریگەرییەکی قووڵی لەسەر کۆمەڵگا و کولتوور هەیە، کاریگەری لەسەر پراکتیکەکانی پەروەردەیی هەیە، تواناکانی منداڵی لە قاڵب دەدات و لە ڕێگەی گونجانی میدیایەوە کاریگەری لەسەر گوتاری گشتی هەیە.
- **کاریگەری پەروەردەیی**
ئەدەبیاتی منداڵان ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە داشتنی پراکتیکەکانی پەروەردەیی لە ڕێگەی پەروەردەکردنی تواناکانی خوێندەواری، پێشخستنی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و چاندنی بەها و هاوسۆزی. کتێبکانی وەک "بە کوشتنی باڵندەیەکی گاتەجار" لە نووسینی هارپەر لی و "ڕۆژنامەی کچکی گەنج" لە نووسینی ئان فرانک بە شێوەیەکی باو لە مانهەجی

قوتابخانەکاندا جێگیر دەکرێن بەهای توانای وروژاندنی گفتوگۆ سەبارەت بە دادپەروەری کۆمەڵایەتی، هاوسۆزی و تێگەیشتنی مێژوویی (لی، ١٩٦٠؛ فرانک ، ١٩٤٧). زۆرجار پەروەردەکاران ئەدەب وەک ئامرازێک بەکاردەهێنن بۆ فێرکردنی وانە ئەخلاقییەکان، هۆشیاری کولتووری و زیرەکی سۆزداری، بۆ ناسینی هۆزی ئەو بۆ سەرقاڵکردنی خوێندکاران و ئاسانکاری بۆ ئۆزموونی فێربوونی مانادار.

- **ئەدەبی ئەدەب لە داشتنی پراکتیکەکانی پەروەردەیی**

بەبازێکانی فێربوون لەسەر بنەمای ئەدەب، وەک بازنەکانی ئەدەبیات، چالاکییەکانی وێنامەدانەوەی خوێنەر و یەکە بابەتییەکان، بۆ شێوەیەکی بەرفراوان لە پەڵەکاندا بەکاردەهێنرێن بۆ بەرزکردنەوەی تێگەیشتنی خوێندکاران، لێهاتوویی شیکاری و گۆشەپەدانی کۆمەڵایەتی-هەستیار. مامۆستایان کتێبی منداڵان بەکاردەهێنن بۆ قسەکردن لەسەر بابەتگەلی جیاوجیار، لە پاراستنی ژینگەوە تا هەمەجۆریی و گشتگیری، پەروەردەکردنی تێگەیشتنێکی قووڵتر لە پرسە ئاڵۆزەکان و هاندانی هاوسۆزی و بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە (شەرت، ١٩٩٣).

خۆگونجاندنەکانی میدیا و کاریگەری لەسەر تێوانینە گشتیەکان بە منداڵی

- وێرگێڕانی میدیایی ئەدەبیاتی منداڵان، لێوانێش فیلم، تەڵەفزیۆن و میدیای دیجیتاڵی، ڕێکی بەرچاو دەگێڕن لە داشتنی تێوانینی گشتی بە منداڵی. وێرگێڕانەکانی وەک زنجیرە فیلمی "هاری پۆتەر" کە لەسەر بنەمای J.K. کتێبەکانی ڕۆلینگ نەک هەر بینەرانیان سەرقاڵ کردووە بەڵکو بەشداریان کردووە لە بەناوبانگبوونی جیهانی ئەم فرانچایزە و گفتوگۆیان لەسەر هاوڕێیەتی و بوێری و هەڵبژاردنی ئەخلاقی لەنێو بینەرانی گەنجدا وروژاندووە (ڕۆلینگ، ١٩٩٧-٢٠٠٧). بە هەمان شێوە وێرگێڕانی چیرۆکە کلاسیکەکانی وەک "مێژووی نارنیا" و "تێڕی شارلێت" نێوە نوێیەکانی بە تێوێری بە کات و وانەی ئەخلاقی ئاشنا کردووە (لویس، ١٩٥٠؛ وایت، ١٩٥٢).
- ئەم گونجاندنانە دەتوانن کاریگەریان لەسەر گوتاری گشتی لەسەر منداڵی هەبێت بە نمایشکردنی نوێنەرایەتییە جیاوجۆرەکان، چارەسەرکردنی پرسە کۆمەڵایەتییەکان و داشتنی گێڕانەوەی کولتووری. بەڵام هەروەها پرسیار لەبارەی دەسەزی بە دەقی ڕەسەن و بازرگانیکردن و کاریگەرییەکانی

میدیای بینراو لەسەر ئەزموونە ئەدەبییەکان دەروژێنن.

5. **دەرئەنجام**

پەرەسەندنی منداڵان لە ئەدەبدا پەیوەندییەکی دینامیکی نێوان بەها کۆمەڵایەتییەکان، گۆڕانکارییە کولتوورییەکان و تێوانینە پەرەسەندووەکانی منداڵییە. لە چیرۆکە ئەفسانەییە نەریتییەکانەوە بۆ گۆڕانەوەی مۆدێرن، وێناکردنی منداڵان لە هەما سادەییەکانەوە بۆ کارەکتەری ئاڵۆز و فرەڕەهەند پەرەی سەندووە، ئەمەش گرنگی تێگەیشتن لەم پەرەسەندنە لە داهێنانەوەی کولتووری و کۆمەڵایەتیدا دەردەخات.

- **پوختەی دەزینەوە سەرەکییەکان:**
- پەرەسەندنی مۆرۆیی: منداڵان لە ئەدەبدا سەرەتا وەک هەمای بێتاوانی و وانەی ئەخلاقی لە چیرۆکە ئەفسانەییە نەریتییەکان و فۆلکلۆرەکاندا وێنا دەکران.
- گۆڕانی سەدەی نۆزدەهەم: سەدەی نۆزدەهەم سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵان وەک ژانرێکی جیاواز بەخێوەو بینی، بەرهەمەکانی وەک "سەرگەرمیەکانی ئەلیس لە وڵاتی سەرسوڕهێنەر" و "ژنە بچووکەکان" منداڵان وەک کارەکتەری ئاڵۆز و ژیانی ناوەو و گێشتە گۆشەسەندووەکانیان پیشان دەدا.
- دایناميکی سەدەی بیستەم و یەکەم: نوێنەرایەتییە مۆدێرنەکانی منداڵان لە ئەدەبدا، وەک لە بەرهەمەکانی ڕۆلینگ، داڵ و سێنداکدا دەبینرێت، ڕێنگدانەوەی تەوەری ناسنامە، گۆڕکردن، خۆاگری و گشتگیرییە، کە باس لە پرسە کۆمەڵایەتییەکان و گۆڕانکارییە کولتووریەکان دەکات.
- ڕوانگە ڕەخنەگرانەکان: زانایانی وەک زیپس، تاتار و نەدڵمان لە ڕێگەی ڕەبازە نەوان زانستەکانەوە تێگەیشتنە بەنرخەکان بەشداری دەکەن، کە تێگەیشتنمان لە نوێنەرایەتییە ئەدەبییەکانی منداڵی بەرز دەکەنەوە.
- کاریگەری لەسەر کۆمەڵگا: ئەدەبیاتی منداڵان کاریگەری لەسەر پراکتیکەکانی پەروەردەیی هەیە، هاوسەزی و بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە پەروەردە دەکات و تێوانینەکانی گشتی بە منداڵی لە ڕێگەی گونجاندنی میدیاوە لە قاڵب دەدات.
- تێگەیشتن لە پەرەسەندنی منداڵان لە ئەدەبدا لەبەر چەند

هەکارەک زەر گرنگە:

- ڕێنگدانەوەی کولتووری: ئەدەب ئاوێنەیەکی بەها و نەرم و گۆڕانکاریيە کۆمەڵایەتییەکانە، چاویلکەیەک دەخسنەت کە لە ڕێگەیەوە دەتوانین لە هەوەستە مێژووییەکان بڕوانین و هاوچەرخەکان بەرامبەر بە منداڵی بکەینەوە.
- گرنگی پەروەردەیی: ئەدەبیاتی منداڵان ڕێگەکی گرنگ دەگۆڕێت لە پەروەردەدا، بەرەوپێشبردنی خوێندەواری، هاوسەزی، بیرکردنەوەی ڕەخنەیی و هۆشیاری کولتووری لەنەو خوێنەری گەنجدا.
- کاریگەری کۆمەڵایەتی: نوێنەرایەتییە ئەدەبییەکانی منداڵی بەشدارن لە گوتاری گشتیدا، گۆڕانەوەکان لە دەوری هەمەجەریی، گشتگیری، دادپەروەری کۆمەڵایەتی و ناسنامە دادەڕێژن.
- **بیرکردنەوە لە کاریگەری بەردەوام**
- ئەم گۆڕانکارییانە لە وێناکردنی منداڵان لە ئەدەبدا بەردەوامن لە داشتنی گۆڕانەوەی کولتووری و کۆمەڵایەتی بە تەحەدای چەشنە کۆنەپەرستانەکان، پەروەردەکردنی هاوسەزی و تێگەیشتن و پێشخستنی دیدگا جەراوجەرەکان. لەگەڵ پەرەسەندنی کۆمەڵگا، ئەدەبی منداڵان وەک ئامرازێکی بەهێز دەمێنێتەوە بە داشتنی بەهاکان و بەرەوپێشبردنی گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی و دەوەستەندکردنی ژیانی خوێنەرانی هەموو تەمەنەکان.

سەرچاوەکان:

تاتار، م. (۱۹۸۷). ڕاستییە سەختەکانی چیرۆکە ئەفسانەییەکانی گریمەکان. چاپخانەی زانکۆی پرینستەن.

وولشلاگەر، ج. (۲۰۰۰). هانس کریستیان ئەندەرسەن: ژیانی چیرۆکنووسێک. چاپخانەی زانکۆی شیکاگۆ.

زیپس، ج. (۲۰۰۲). برایانی گریم: لە دارستانە سیحراوییەکانەوە بۆ جیهانی مۆدێرن. پالگرێڤ ماکمیلان.

کەلی، ڕ. (۱۹۹۰). لویس کارۆل. بڵاوکراوەی توین.

شوالتەر، ئی. (۱۹۸۸). هەڵبژاردنی خوشک: نەریت و گۆڕانکاری لە نووسینی ژنانی ئەمریکیدا. چاپخانەی کلارێندەن.

داڵ، ڕ. (۱۹۸۸-۱۹۹۰). ماتیلدا، چارلی و کارگەی شوکولاتە، بی ئێف جی. کتێبی پافین.

هەڵینگ، ج.ک. (۱۹۹۷-۲۰۰۷). زنجیرەی هاری پۆتەر. چاپخانەی

بلومسبەری.
سەنداک، م. (١٩٦٣). شتە کۆیەکان لە کۆن. هارپەر و ڕۆ.
ڕۆلینگ، ج.ک. (١٩٩٧-٢٠٠٧). زنجیرەی هاری پۆتەر. چاپخانەی بلومسبەری.
تۆماس، ئ. (٢٠١٧). The Hate U Give. بالزەر + برای.
وودسۆن، ج. (٢٠١٤). کچکی قاوەیی خۆن دەبینێت. کتێبی نانسی پاوەسن.
نەدەلمان، پ. (٢٠٠٨). گۆڕەسانی شاراوە: پێناسەکردنی ئەدەبی منداڵان. چاپخانەی زانکۆی جۆنز هۆپکینز.
تاتار، م. (١٩٨٧). ڕاستییە سەختەکانی چیرۆکە ئەفسانەییەکانی گریمەکان. چاپخانەی زانکۆی پرینستۆن.
زیپس، ج. (٢٠١٢). چیرۆکی ئەفسانەیی بەرگە نەگیراو: مەژووی کولتووری و کۆمەڵایەتی ژانرێک. چاپخانەی زانکۆی پرینستۆن.
فرانک، ئ. (١٩٤٧). ڕۆژنامەی کچکی گەنج. کتێبی بانتام.
لی، هـ.(١٩٦٠). بە کوشتنی باڵندەیەکی گاتەجاڕ. هارپەرکۆلینز.
ڕۆلینگ، ج.ک. (١٩٩٧-٢٠٠٧). زنجیرەی هاری پۆتەر. چاپخانەی بلومسبەری.
شەرت، ک. (١٩٩٣). ئەدەب وەک ڕۆگەیەک بە زانین: سەرچاوە بە مامۆستایان و خوێندکارەکانیان. هاینمان.
لویس، سی.س.(١٩٥٠). شێر و جادووگەر و دولاب. جۆفری بلەس.
وایت، ئی.ب. (١٩٥٢). وێبی شارلۆت. هارپەر و برادەرز.

نووسین: ئاریان یوسف

پلاتۆن و نیتچە.. گفتوگۆیەک لە نێوان نا-هاوچەرخاندا.. قیلهەلم قایشەدل.. کاوە جەلال

لە ئەمانیەوە

ئەمە لە زنجیرەکەماندا بە ناوی "گفتوگۆی ئەندێشەیی" هەردوو فایلسوف پلاتۆن و فریدریش نیتچە بەیەکدەگەن.
لە دانوستاندنە تونديەکی نوانیاندا دوو جیهانبینیی زۆر جیاواز بەریەکدەکەون: تێزی پلاتۆن لەمەڕ ئیدەی چاکە و
نەمریی دەروون، هەوڵەها جەختکردنی نیتچە لە لەڕبووونی کردەکی یان فاکتی لەنێو جیهانێکی بەخودادا. ڤیلهەلم
ڤایشەدل مانوسکریپتەکەی نووسیوە. لە شانەیەکەدا بروانە هیوبنەر رەئی پلاتۆن و ڤەرنەر کرایندل رەئی فریدریش
نیتچە دەنوێنن. کاتبەسەربردنەکی چاک و پەمەغزاتان بە دەخوازم..

بە درێژی بابەت کلیکی ئێرە بکەن..

KawaJalal_NitcheDownload

کاریگەرییەکانی لەدانی منداڵ لە لایەن دایك و باوکانەوە.. نووسین:- ابراهیم موحەمەد (ئەبوهاهام لەڤایی)

- لەدانی منداڵ لەلایەن دایکان و باوکانەوە یاخود هەر ئەندامێکی دیکەی خێزانەوە یەکێکە لە خراپترین ڕەفتارەکان لەووی تەندروستی دەروونی و کەمەڵایەتیەوە، چونکە کاریگەری خراپی دەبێت لەسەر داهاتووی منداڵەکە و کەسایەتی واستەقینەی خۆی ون دەکات وەك منداڵێك لە تەمەنی منالیی و لە داهاتوشدا (بەڕێژەیەکی ناجێگیر).

بەگوێرەی توێژینەوە زانستی و دەروونیەکان لەدانی منداڵ زیانی خراپی هەیە، پسپۆڕانی بواری دەروونناسیش جەخت لە مەترسیەکانی

دەکەنەوە و هۆشداری دەدەن لە لێدانی منداڵ لەلایەن خزانەکانیانەوە.
بەگوێرەی توێژینەوەکان لە جیهاندا، زۆرینەی منداڵان لە جیهاندا لەلایەن باوک بە پلەی یەکەم و دایک بە پلەی دووەم ووبووی توندوتیژی دەبنەوە بەهۆی توڕەییانەوە، ئەگەر تاکو ئێستا لەدانت بەکارهێناوە بە منداڵەکەت، ئەوا پێشنیاز ئەکەم لەمەودوا ڕێگایی گونجاوی تر بەکاربهێنیت چونکە لێدان لە مناڵ دەبێتەوە هۆی:

1-لێدان دەبێتە هۆی دروستکردنی کێشەیەکی خراپ و توند ڕەفتار لە تەمەنی منداڵییەتی و لە داهاتووشدا، چونکە وادەکات منداڵ ڕقی لەو کەسە بێتەوە کە توندوتیژی بەرامبەری، ئەمەش کاریگەری نەرێنی دروست دەکات لەسەر دەروونی، لەهەمان کاتیشدا بە ڕێزی دەکات بەرامبەر خزانەکەی بەتایبەت ئەو کەسەی لێیداوە و خۆشویستی بێ لێدەستدەدات.

2-زاناکان جەخت لەوە دەکەنەوە کە توندوتیژی بەرامبەر منداڵ، کاریگەری گەورەی لەسەر مێشک و ژیری منداڵ و جەستەی هەیە، چونکە دەبێتە هۆی لاوازبوونی کێشەیەتی مناڵەکە بەجۆرێک ڕەنگە بە ئاسانی لەلایەن چەواردەورەوە بقەزرێتەوە بە کارپێکردنی هەموو کارێک، لەهەمانکاتدا خۆی بەکەم دەزانێت لەناو هاوڕێکانیدا و پەیوەندییەکانی خراپ دەبێت.

3-پێشبینی دەکرێ کاتێک گەورە دەبێتن ئەوا کێشەیەکی داخراو و ڕقاوی لە دروستبێت و نەتوانێت لەگەڵ چواردەوریدا خۆی بگونجێنێت، بەردەوام توڕەیە.

4-لێدان دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵ لێک تێگەیشتنی نەبێت بەرامبەر خزانەکەی، هەمیشە هەست بە زوڵم دەکات و خۆشویستی بە کەسەکانی نامێنێت و کاریگەری لەسەر گەشەکردنی دروست دەبێت لەڕووی ئەقڵی و جەستەییەوە.

5-بەهۆی لێدانەوە منداڵ بەوا و متمانەی بە خۆی نامێنێت و هەمیشە لەهەموو کارێکدا شەرم دەکات و ناتوانێت زاڵبێت بەسەر مامەڵەی لەگەڵ کەسانی دیکە.

6- لێدان دەبێتە هۆکارێک بۆ دروستکردنی هەستی ڕق و تۆڵەی و تێهەڵسەندنەوە.

هەر بۆیە پێشنیاز ئەکەم و بە گرینگی ئەزانم کە بەهەموو شێوەیەک

واز لە تونـدتیژی بەنـن بـرامبـر بـە منـداڵـکان، چـونکە زۆربـەی تـوێژینـەوە زانستیـە دەروونیـیـەکان لـەگـەڵ لـەداندا نین بـە پـێسـەی فـەرکردن و پـەروەردەکردنی منـاڵ بـە شـێوەیـەکی گشتی لـەگـەڵ ئـەوەدان کـە گـاریگـەری زۆر خراپی هـەیـە بـە لایـەنی دەروونی و تـەندروستی منـاڵـەکـە، لـەهـمان کاتیشدا بـەمـەترسیـەکی گـەورە لـە قـەڵـەم دەدرێـت بـە داهاتووی تاکـەکـە.

هـەمیشـە بـەکارهـێنانی قسـەی خـۆش و ئـارەزنی و گفتوگـۆی گونجاو، هاوکات لـەفتاری نـەرمونیان باشترین هـێنگاوە بـە دروستکردنی منـاڵـێکی ئارام و دەروونـدروست و تـەندروست، سـەرئـەنجام نـەوەیـەکی باش.

_____

بـەشـێك لـە سـەرچاوە زانستیـیـەکان بـە پـاپـشتیکردنی بابـەتـەکـەم:

-1
https://aifs.gov.au/resources/short-articles/what-does-evidence-tell-us-about-physical-punishment-children#:~:text=Other%20studies%20and%20reviews%20have,negatively%20affect%20their%20brain%20development.&text=In%20addition%2C%20physical%20discipline%20can%20quickly%20and%20unintentionally%20escalate%20to%20abuse.&text=The%20adverse%20impacts%20from%20physical%20punishment%20from%20childhood%20may%20last%20into%20adulthood.

-2
https://www.developmentalscience.com/blog/2022/2/10/hitting-children-leads-to-trauma-not-better-behavior

-3
https://www.winchester.ac.uk/news-and-events/press-centre/media-articles/smacking-children-what-the-research-says.php

-4
https://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/social-policy-journal/spj27/the-state-of-research-on-effects-of-physical-punishment-27-pages114-127.html

-5
https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8612122/

What does the evidence tell us about physical punishment of children?
This short article describes the effects of physical punishment on

---

پێنجەمین خولی فێستیڤاڵی نێودەوڵەتی فیلمی "کۆبانێ" لە ئەمانیا بڵاودەچێت

مەنسوور جیهانی – پێنجەمین خولی فێستیڤاڵی نێودەوڵەتی فیلمی "کۆبانێ" بە یاد و بیرئانینی "تەها کەریمی" سینەماکاری کۆچکردووی کورد لە وڵاتی ئەمانیا بڵاودەچێت.

پێنجەمین خولی فێستیڤاڵی نێودەوڵەتی فیلمی "کۆبانێ" Kobani بە سەرکایەتی "جەنکۆ شەریف" Janko Sharif دەرهێنەر و بەڕێوەبەری وێنەگرتنی کوردیی باکووری کوردستان و دانیشتووی وڵاتی ئەورووپا و بە یاد و بیرئانینی "تەها کەریمی" سینەماکاری کۆچکردووی بانەیی، لە ڕۆژانی ٦ تا ٨ی سێپتەمبەری ٢٠٢٤ لە بەشە جۆراوجۆرەکانی پشبڕکێی چیرۆکی، ئەنیمەیشن و بڵاگۆفیلم لە وڵاتی ئەمانیا بڵاودەچێت و بەڕێوەبەرانی ئەم ڕووداوە سینەماییە داوایان لە سینەماکارانی سەرتاسەری جیهان کردووە تاکوو بەرهەمەکانی خۆیان لە ڕێگای لینکی https://forms.gle/xAXT5b4FQ5gGuB2i6 بە نووسینگەی ئەم فێستیڤاڵە ڕەوانە بکەن.

فێستیڤاڵی نێودەوڵەتی فیلمی "کۆبانێ" بە تەمەجرۆییەوە ئایدەگەیەنێت کە دەروازەی وەرگرتنی بەرهەمەکان بە بەشداری لە پێنجەمین خولی ئەم ڕووداوە سینەماییە، بە گەشت کردن لە نێوان کەلتوورە جۆراوجۆرەکانی جیهان؛ لە ڕۆژی ١ی گوڵانی ٢٠٢٤ کراوەتەوە و تاکوو ڕۆژی ١ی جوولای (تەموز) ٢٠٢٤ درێژەی دەبێت.

ئەو سینەماکارانەی کە خوازیاری ناردنی بەرهەمەکانیانن، دەبێت لەسەر ئەو لینکەی کە ئاماژەی پێکراوە کلیک بکەن و پاشان بە داخ

کردنی زانیارییەکان لەوانە؛ ناوی فیلم بە زمانی ئینگلیزی یا عەرەبی، کاتی بەرهەمهێنان، زمانی فیلم، جۆری بەرهەمەکە، مۆژووی بەرهەمهێنان، پوختەیەک لە سیناریۆ و هەروەها زانیارییەکانی تەکنیکی، دەنگ و ... فۆرمی ناردنی فیلمەکە پێ بکەنەوە و پاش واژۆی کردن، فۆرمەکە بە هاوڕێیەتی لەگەڵ ئیزنی پێوەست هەوانە بکەن.

ئاگەیاندنی گشتیی پێنجەمین خولی فێستیڤاڵی نێودەوڵەتی فیلمی "کۆبانێ".

بۆ زانیاری زیاتر:
https://www.facebook.com/share/p/ViB8nvW3ncGF2FbR/?mibextid=WC7FNe
https://www.facebook.com/share/p/nxSxvd57x6bz2zbW/?mibextid=K35XfP

کچێکی سێ ساڵان بوو بە بچووکترین نووسەری جیهان.. ڕەزا شوان

کچێکی ئیماراتی ــ لە دوبەی (ئەلمەها راشید ئەلموهەیری) تەمەن (٣) ساڵان، لە ئەمساڵدا (٢٠٢٤) بوو بە بچووکترین نووسەر و بە بچووکترین نووسەری زنجیرە کتێب بە منداڵان لە جیهاندا. دوای ئەوەی ئەلمەها کە ئێستا دوو کتێبەی نووسی (گوڵ) و (هەنگی هەنگوین) هەر خۆشی وێنەکانی بۆ کێشان. کتێبەکانی چاپکردن و لە ماوەی (٢٤) کاتژمێردا، لە ڕێگەی فرۆشگای ئەلیکترۆنی و بازرگانییەوە، لە هەر یەکە لەو دوو کتێبەی، زیاتر لە (٢٠٠٠) دانیان لە فرۆشران. بەمەش ئەلمەها ئەلموهەیری، توانی مەرجە پێویستییەکانی، ژمارەی پێوانەیی جیهانی "گینس" بدەستبهێنێت. دوو ریکەردی ژمارەی پێوانەیی تازەی جیهانی تۆمارکرد. لە ڕۆژی (٧/ یەنایەر/ ٢٠٢٤) بە فەرمی دان بە ئەنجامەکیدا نرا و ناویان لە تۆماری "گینس" بە ژمارە

پەوانەیەکان تەمارکرد و دوو بەوانامیان پێدا. بەم دوو ریکردە جیهانییە، ئەلمەها راشید ئەلموهەری، دەستکەوتکی پێ لە شانازی و شکداری و مەژووویی نەمری بە خەی و بە خەزانەکەی و بە ئیماراتی نیشتمانی تەمارکرد.
ئەلمەها ئەلموهەری لە دایەنگە دایە، بەدەر لە منداانی تر، کە لە تەمانی (٦ بە ٧) ساە، فەری خوەندنەو و نووسین دەبن. ئەلمەها کارامەیی و ناوازەیی خەی نیشاندا. ئەم لە تەمانی (٣) ساەی دایە، بلیمەتانە فەری خوەندنەو و نووسین بووە. هەر لە سەرەتای ئەمساەو (٢٠٢٤) بە شەو و شەوازکی سەرەتای نایاب و سەرکەوتوو دەستی بە چیرک نووسین کرد. بە توانای بەرزی لە زماندا، کەسانی دەوروبەری سەرسام کردوە. ئەلمەها بەوەش ناسراوە، لە تەمانی منداییەو، بە گفتووگەی تەامانی، هەموو کەسانی دەوروبەری رامان و سەرسام و کردوون.
گوکردنی ئارەزووی ئەلمەها، بە پاراستنی ژینگە، لە کاتی بەشداریکردنی دایک و باوکی لە کنفرانسی (٢٨) تەمی نەتەوە یەکگرتووەکان، کە لە دوبەی لە مانگی (نۆڤەمبەر/٢٠٢٣) بە گەانی کەشوهەوا بەوچوو. بانگ کرابوون و ئەلمەها شیان لگە خیاندا برد. لەوەدا ئیلهامی بە چیرکەکانی تایبەت بە ژینگە بەدەستهەنا.
دایکی ئەلمەها (مەزە ئەلدەرمەکی) دەت:"سەرەای بچووکی تەمانی، هەوەدەدات لە بوارە جیاوازدکاندا جیاوازبەت. پەداگری لەسەر ئەوە دەکات، کە بابەتەکانی نووسینەکانی دربارەی ژینگەبن. ئەمش رنگدانەوەی کارتکردنی بەشداریکردنی ئەلمەهایە لە میوانداریکردنی لگە ئەمدا، لە کنفرانسی سالی رابردووی نەتەوە یەکگرتووەکان لە دوبەی، دەربارەی گەانی کەشوهەوا. سەرەای ئەو هەواە و فیلم و قیدیە و ریکلامانەی دەربارەی کەشوهەوا و ژینگە، کە لە میدیاکاندا دەیانبینەت و گوی لێیان دەبەت. هەموو ئەمانە پانەرکن، بە ئەوەی ژینگە و گرنگدان بە ژینگەپارزی، بخاتە لیستی نیگرانییەکانیەو". سەبارەت بە چنییەتی ئاشناکردنی منداە و بەرزکردنەوەی بەهرکی، لە نووسینی چیرکدا، بە شەوازکی سەرنجاکش و بە رووداوی زنجیریی و وەنەکشراو، دایکی ئەلمهەها دەشەت: "بوونی بەهرە لە منداەکدا بەس نییە. دەبەت بە ژینگەیەکی کەمایەتی و رشنبیری دەوربدرەت، کە بەهرکی بە شەویەکی دروست بەرزبکاتەوە و پەرپێبدات، گونجاوبەت لگە لە باربوون

و توانا و لێهاتووەکانی، سەرەڕای ئەوەش پێویستە منداڵان بەشداربن لە گفتوگۆکانی خەزانەکانیاندا، بە پێشخستنی بیرکردنەوەیان، پاڵنەریشیانە بۆ بیرکردنەوە و بۆ داهێنانیان".

ئەڵمۆهاری، منداڵێکی گۆشبین و هیواخواز و متمانە بەخۆیە. هەزی پەرەپێدانی کارامەیی و بیرکەکانی، لە ڕێگای خوێندنەوەی زۆرەوە، بۆ دەستهێناون.

شایەنی باسیشە ئەڵمۆها، لە خەزانێکی بلیمەت و زیرەکە. لە گۆشکی خوشک و براکەیدا لە کەبەکێیکی هەمیشەییدان . بە پێشکەوتن و بە داهێنان و بەدەستهێنان.

خوشکەکەی کە ناوی (ئەلزەبی) ئەڵمۆهاری یە، تەمەنی نزیکی هەشت ساڵە، بە ئینگلیزییەکی پتی دەدوێت. تا ئێستا زیاتر لە (٣٠٠٠) کتێبی هەمەچەشنەی خوێندۆتەوە. خاوەنی ریکۆردی جیهانی "گینس" ە، کە لە تەمەنی (٧) ساڵیدا، لە (٢٠٢٤) بچووکترین نووسەری کتێبی چاپکراو و بڵاوکراوەیە، بە دوو زمان لە جیهاندا. ناونیشانی کتێبەکەشی (بیرکەیەکم هەیە) کە بە زمانی عەرەبی و ئینگلیزی نووسیوەتی. باس لە منداڵی خەی و لە ژیانی خەزانییان دەکات.

براکەشی کە ناوی (سەعید) ئەڵمۆهاری یە و تەمەنی (٤) ساڵە، خاوەنی بڕوانامەی ریکۆردی جیهانی "گینس"ە، کە بچووکترین نووسەری (نەر)ە، لە نووسینی چیرۆک بۆ منداڵان لە جیهان. کتێبەکەی بۆ ناوی (فیلەکی شاد و ورچەک) باس لە هاوڕێتی دەکات.

واتە برا و دوو خوشکەکە، خاوەنی چوار بڕوانامەی ریکۆردی جیهانین، وەک بچووکترین نووسەر و بچووکترین نووسەری زنجیرە کتێبی چاپکراو و بڵاوکراوە بۆ منداڵان و بچووکترین نووسەری کتێب، بە دوو زمان بۆ منداڵان لە جیهاندا.

ئەڵمۆها راشید ئەڵمۆهاری، لە ڕێگای نووسینی هەردوو چیرۆکەکەی (گوڵ) و (هەنگی هەنگوین) پەیامی گرنگی ژینگەپارێزی بۆ منداڵانی هاوتەمەنی ڕادەگەیەنێت.

پشتیوانی دایکان و باوکان، ئارەزوو و بەهرە شاراوەکانی منداڵەکانیان بدۆزنەوە و پشتگیریان بکەن و ڕێنمایی پشتیوانیان بکەن بۆ گەشەکردنیان و بۆ داهێنان. کە زانای جیهانی (تەماس ئەدیسن)ی داهێنەری کارەبا. ئاگەر بۆ پشتگیری و هاندانی دایکی میهرەبانی نەبوایە، نەدەبوو

بەو زانا داهێنەر. بەیە ئەدیسەن خەی بە بە قەرزاری دایکی دەزانی.
لەناو منداڵانی ئەمەی کوردیشدا، بلیمەت و دانا و داهێنەرمان زۆرن. بەداخەوە کە نە پشتگیری و نە هاندانیان هەیە، بە ئەوەی دەربکەون و گرنگی بە بەهرەکانیان بدەن.

(*) بە ئەم نووسینە، سوودم لە چەند سایتکی ئینگلیزی و عەرەبی وەرگرتووە.

دوبەی: ٢٠٢٤

نا بە تێکدان و شێواندنی شاخی گەیژە.. لێژنەی سڵەمانی/ هێکخراوی بەدیلی کۆمەنیستی لە عێراق

ماوەی چەند هەژدەکە ئامەرکانی هێکەندن و تەختکردنی زەوی کەووتونەتە تێکدان و هێکەینی شاخی گەیژە، بە پێی هەواڵەکان بەت بە پەژەیەکی ئابووری کۆمپانیاکانی سەر بە حزبەکانی دەسەاتە.
ئەم شاخە کە سیما و سمبولێکی شاری سلەمانییە، خەی سامانێکی سروشتی و مێکی گشتی هاوەاتیانی ئەم هەرمەیە و بە هیچ پاساوێک و بەویانوویەک ناکرێت ئەم مافە لە هاوەاتیانی هەرەم و بە تایبەت لە خێکی شارەکە زەوت بکرێت و بە مفتی ەادەستی کۆمپانیاکانی کەرتی تایبەت بکرێت.
تێکدانی سیمای سروشتی ئەم ناوچەیە کارەساتی ژینگەیی بەدوای خێدا دێنێت و کاریگەری لەسەر ئاووهەوای دەڤەرەکە بەجێ دەهێڵێت، سروشت و تەندروستی هاوەاتیانیش دەکرێتە قوربانی سود و کێکەی سەرمایە بە چەند کۆمپانیا و مشتێک لە سەرمایەداران.
لەوەتەی حکومەتی هەرەم و دەسەاتدارێتی هەردوو زەنی سۆز و زەرد هەیە درۆغییان نەکردووە لە بەخشینی مفتی زەویوزاری دەوروبەری

شارەکان بە کەمپانیاکان و بڕپرسان، بە قوتکردنەوەی بارگای حزبی و دروستکردنی پڕۆژە و تەلار و باڵەخانە و باخ و بەستانەکانیان، ئەمە لە کاتێکدایە کە قەیرانی خانووبەرە و کرێنشینی یەخەی جەماوەرێکی بەرین و بەربڵاوی خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێش و کرێچی کەم دەرامەت و بێکاری ئەم هەرێمەی گرتووە، وە تا دێت ڕووبەری سەوزایی ناو شارەکان و دەوروبەریان بەهەی چالاکی ئەم کەمپانیایانەوە کەم دەبێتەوە و شوێنی سەیران و پشووەدانە گشتییەکان تەنگبەر دەکرێنەوە لە خەڵکی دەستکورت و هەژار و دەدرێنە پڕۆژە گشتیارییەکانی بزنسمانەکان.
ئەم پلانەی تەختکردنی شاخی گەیژە، نمونەیەک و ئاکامێکی ڕەباز و سیاسەتی ئابووری نیولیبرالیزمی حکومەتی هەرێم و هەردوو حزبی دەسەڵاتە لە هەرێمی کوردستاندا کە هەرچی سامانی گشتی و کەرتی گشتی دەوڵەتی هەیە ڕادەستی کەمپانیاکانی کەرتی تایبەت و سەرمایەداران و گەورە بازرگانانی کوردستانی دەکەن.
نیگەرانی و ناڕەزایەتی جەماوەر بەرامبەر ئەم وەرانکارییەی سروشت و بەرامبەر ئەم بە عەدالەتییە لە فەرهود و تاڵانکردنی موڵکی گشتی و ڕادەستکردنی بە کەمپانیاکان، نیگەرانی و ناڕەزایەتییەکی بەرحەق. ئەمە خەمان بە بەشێک لەم ناڕەزایەتییە و لەو بەرە بەرنگاریە دادنەین کە لە هەوڵدایە بە پوچەڵ کردنەوەی ئەم پلانە، وە بەتوندی سەرکۆنەی ڕوخاندن و شواندنی شاخی گەیژە دەکەین و داوا لە جەماوەری ناڕازی و ژینگەدۆستان دەکەین کە یەک دەنگ و یەک هەڵوێست بن لە بەرامبەریدا.

ناڕەوانکردنی سروشت و تێکدانی ژینگەی شاری سلێمانی
٢٠٢٤-٥-٣٠

من و تۆ.. 1.. شیعری ستیڤان شۆمزینی

بەشی یەکەم

من و تۆ وەک تەپڵێک ڕووناکی

بەناو تاریکیدا تەدەپەین
سەیر بکە
چەن ژیان بەتە چراخان

من و تە
لە هەر زەمانەکدا
ناوەکمان هەبووە
زەمانەک لەیل و مەجنون
زەمانەکی تریش مەم و زین
ئەمستا گوڵاسوورە و باخ

من و تە لە نیشتمان لە دایک بووین
لە غەریبیدا یەکترمان دەزیەوە
لە بانیژەی خەیاڵدا ماچمان گەیەوە
لە ئاسمانی یەکتردا بە ئەبەد دەفڕین

من و تە لە یەک جامدا
ئاوی خۆشەویستی دەخینەوە
لە یەک چرکەدا پەکەوە دەمرین
لە باوەشی یەکتردا زیندوو دەبینەوە

من و تە بە یەکەمین جار
پەنجەرە داخراوەکانی هەستمان کردەوە
تا تیشکی هەتاوی ئەوین بەتە ژوورەوە
لەو ڕۆژەوە ڕەشبا شەڵە بە من و تە و
پەنجەرەی کراوە دەفرەشێت

من و تە پەکەوە خەونمان بینی
ئیبن سیرین خەی پەی وتین
لە شەقامەکی نارنجیدا پەکدەگرن

لە بن سێبەری دارگەلاسی عیشقدا دەمرن
لە بەهشتدا سەردەرەهێنەوە

من و تۆ لە مەزرادا گوێمان رواند
لە ئاسماندا برووسکەمان چاند
لە دەدا خۆشەویستیمان داکوتا
هەر خۆشمان گوێ و برووسکە و
خۆشەویستی بووین

من و تۆ بە قەڵەمکی سوور
مژووی بارانمان نووسییەوە
ئەوەمان بە نەوکانی داهاتوو
یاداشت کرد
دەکرێت لە هەناوی ڕەشی هەورەکدا
دڵۆپە بارانی سپی لە دایک بێت

من و تۆ
ئەو تابلۆیەمان ڕەنگ کرد
کە خۆشەویستی
خودا و شەیتان ئاشت دەکاتەوە!
بە کۆتایهێنان بە وەرزی مردن و
ڕازاندنەوەی بووکی ژیان
با دەست بە ئەوینەوە بگرین

من و تۆ
لە تەپۆڵین بە دەریای سەزدا
ملوانکەی مرواریی ئەوینمان هەنییەوە
کردمانە گەردنی ڕۆژە خەمەکانمەوە

من و تۆ

لە هەموو شوێنێک دڵناسرێینەوە
بەڵەمەکان
بە هەڵاتن لە تەنهایی
ڕووبارەکان
بە مەڵەی پێچەوانەی شەپۆل
ئاگرەکان
بە سووتان لە کوڕەی غەریبی
"باکان"
بڕاکردن بەدوای تەمەنی باردوو
باخەکان بە ماچی ژوانەکانمان
یەک یەک دەمانناسنەوە

من و تە لەوەتی هەین
بە لەززەتی ڕامووسانەوە دوو گیانین
بە دزی تەنهاییەوە پێکەوەین
ناوی یەکتر لەسەر پێستی
بەستوونی توانەوە هەڵدەکەین

من و تە پەیمانمان بە یەکتردا داوە
هەر کات مەرگ پەلی منی گرت
تە لە ژیاندا زیندوو بمهێیتەوە
ئەو پەیمانەمان لە دامێنی شیعرەکدا
واژە کرد

من و تە لەسەر ئەوە ڕێکەوتین
هەر کاممان مردین
ئەویتر هاوسەرگیری بکات
من لەگەڵ فرمێسک و
تەش لەگەڵ یادگارییەکانی من

من و تە

لەسەر شتەکی تریش رەکەوتین
چیتر من، من نیم
تەش، تە نیت
ئەمە هەر یەک بەڵامی عاشقین
لە دەریاچەی سەرکەشیدا
سەوە لە دەدەین